KAZAKİSTAN, JEOPOLİTİK DEĞİŞİM, KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ*

Kerem GÖKTEN*

Özet: 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde uluslararası politik ekonomide önemli değişiklikler yaşanmıştır. Batı ekonomilerinin küresel üretim içerisindeki payı gerilemiş, Doğu Asya bir üretim üssü olarak ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak devletlerarası güç dengeleri değişmeye başlamış, merkez ülkelerden özellikle Çin'e doğru bir güç transferi yaşanmıştır. Çin, bir süredir dünyanın üretim üssü olmanın ötesine geçmiştir ve gerçekleştirdiği dolaysız sermaye yatırımları ile gündeme gelmektedir. Çin elindeki sermaye fazlasına yeni değerleme alanları bulmanın yanı sıra elde ettiği teknolojik avantajları ve geliştirdiği standartları ihraç etme çabasına girişen küresel bir güçtür. 2013 yılında başlatılan ve ikinci on yılına giren Kuşak ve Yol Girişimi bu arayışlar açısından zirveyi temsil eder. Bu çalışma Orta Asya ülkeleri içinde gerek coğrafi gerekse iktisadi büyüklüğü ile öne çıkan Kazakistan'ın Kuşak ve Yol kapsamında ev sahipliği yaptığı başlıca yatırımları ve aldığı diğer finansal destekleri ele almayı hedeflemektedir. Kazakistan'ın ikinci on yılına giren ve revize edilen Kuşak ve Yol kapsamında hangi sınırlılıklarla karşı karşıya olduğunun değerlendirilmesi çalışmanın bir diğer amacıdır.

Anahtar Kelimeler: *Çin, Kazakistan, Kuşak ve Yol, Dolaysız Sermaye Yatırımları, Finansal Yardım*

Kazakhstan, Geopolitical Change, Belt and Road Initiative

Abstract: Significant changes in the international political economy occurred in the first quarter of the 21st century. The share of Western economies in global output declined and East Asia emerged as a production base. As a result, the balance of power between states began to shift, with a transfer of power from the core countries to China in particular. For some time now, China has gone beyond being the manufacturing base of the world and has come to the fore in terms of foreign direct investment. China is a global power that is not only seeking new markets for its surplus capital but also exporting its technological advantages and the standards it has developed. The Belt and Road Initiative, launched in 2013 and now entering its second decade, is the culmination of these efforts. The aim of this study is to examine the major investments and other financial support that Kazakhstan, which is geographically and economically unique among the Central Asian countries, has received as part of the Belt and Road Initiative. The paper also aims to assess the constraints Kazakhstan faces in the context of the revised Belt and Road Initiative in its second decade.

Keywords: *China, Kazakhstan, Belt and Road, Foreign Direct İnvestments, Financial Aid*

Giriş

Tek kutupluluk koşullarında girdiğimiz 21. Yüzyılın çehresi henüz ilk on yılı dolduğunda değişmeye başladı. 2008 küresel finans krizinin ardından kapitalizmin geçerli biçimi olan neoliberalizm eski günlerine dönemedi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ABD önderliğinde inşa edilen uluslararası liberal düzenin de sonuna gelinmekte olduğuna ilişkin değerlendirmelerin sayısı giderek artmakta. Politik liberalizm, ekonomik liberalizm ve liberal uluslararasıcılıktan oluşan sac ayağı küresel sorunlara ve dünya halklarının özlemlerine yanıt vermekte zorlanıyor (Lake vd., 2021: s. 230-232). Kural temelli uluslararası düzenin sonuna gelindiğini söylemek için erken olsa da geleneksel (uzun vadeli ve değişmez) ittifak anlayışlarının değiştiği, yeni orta güçlerin ortaya çıktığı ve bu güçlerin manevra alanının genişlediği bir dönemden geçilmekte. Yeni-reformist orta güçler, Çin ve Rusya gibi güçlerin başını çektiği liberal uluslararası düzen eleştirilerine değişen oranda destek vermekte, dış politikadaki davranışlarıyla mevcut küresel kurumlara geleneksel orta güçler ölçüsünde sadakat göstermemektedirler (Laurence, 2023; Efstathopoulos, 2023: 216).

Kazakistan yukarıda özetlenen jeopolitik değişim çerçevesinde dikkat çeken bir ülkedir. Her ne kadar ideal bir orta güç özelliği olmasa da konjonktür bu ülkeyi Batı dünyası ve Çin-Rusya ekseni açısından önemli kılmaktadır. Öteden beri sahip olduğu doğal zenginlikler bir yana, Ukrayna işgaline karşı çıkmak gibi Rusya'nın üzerindeki etkisini

* Bu çalışma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından kabul edilen SBT2024/11-YEDEP nolu aynı başlıklı bilimsel araştırma projesinden üretilmiştir. Destekleri için teşekkürlerimi sunarım.

* Doç.Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, keremgokten@ohu.edu.tr

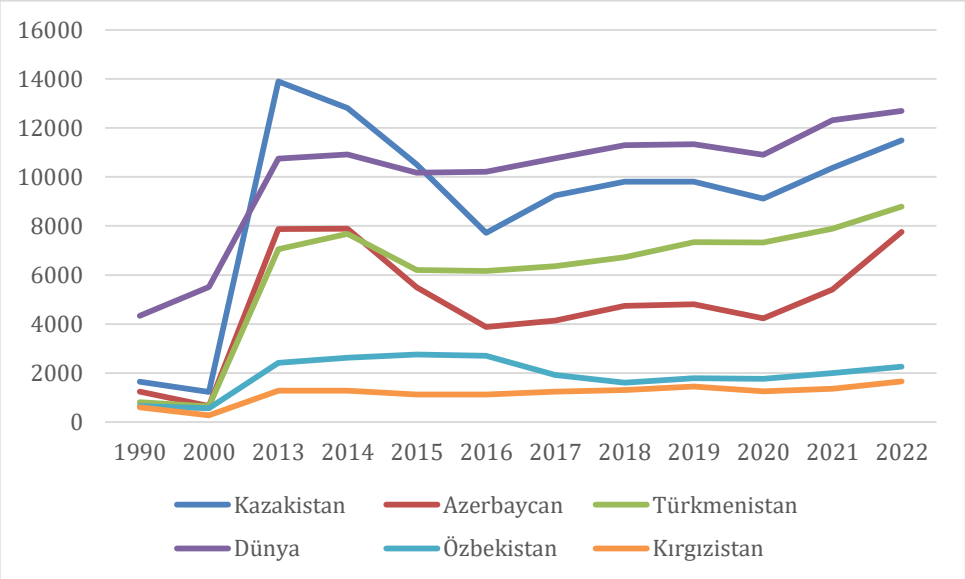
DOI :10.30546/100981.1.2024.019

hafifletmeye yönelik birtakım girişimleri Batı nezdinde Kazakistan'a umut bağlanmasını beraberinde getirmektedir. Çin ise Kazakistan'ın bütünlüğüne, egemenliğine duyduğu saygıyı, iktisadi işbirliğinin geliştirilmesi niyetini her platformda vurgulamakta; yakın periferisindeki bu ülkenin çok kutupluluğa doğru evrilen dünya düzenindeki önemini teyit etmektedir (Umarov, 2022; Robertson, 2023).

Çin-Rusya ekseni ile Batı açısından önemli bir mücadele sahası olan Kazakistan'ın önündeki büyük iktisadi ve politik fırsatlardan biri 2023 yılı ile birlikte ikinci on yılına giren Kuşak ve Yol Girişimidir (KYG). Bu çalışma tarihin en büyük altyapı kalkınmacılığı girişimi olarak nitelenebilecek KYG'nin ilk on yılında Kazakistan'ın Çin menşeli dolaysız yatırımları ve diğer finansal yardımları çekmekte ne ölçüde başarılı olduğunu, iktisadi işbirliğinin boyutlarını incelemeyi hedeflemektedir. Kazakistan'ın KYG'nin ikinci on yılında önündeki sınırlılıkların değerlendirilmesi çalışmanın bir diğer amacıdır.

1. Yükselişten Bocalamaya

Orta Asya Türk Devletleri bağımsızlıklarını kazanmalarının ertesinde çetin bir iktisadi kalkınma gündemi ile karşı karşıya kalmışlardır. 1990-2022 döneminde Kazakistan söz konusu ülkeler grubu içinde en yüksek büyüme oranlarını yakalamasa da kişi başı gelir (KBG) açısından dünya ortalamasını geçmeyi başaran tek ülke olmuştur. Ancak 2011 yılında 11,634 ABD Doları'na ulaşılması ile gerçekleşen bu KBG performansı kalıcı olmamış, ülke 2015 ile sonrasında dünya KBG ortalamasının belirgin biçimde altında kalmıştır (Şekil 1). Ülkenin 2000'lerin başındaki iktisadi büyümesi enerji-doğal kaynak ekonomilerin sıklıkla yaşadığı fiyat dalgalanmaları sonucu yavaşlamıştır. Kazakistan kalkınması için elverişli koşulların bulunduğu dönemde ekonomisini çeşitlendirememiş ve doğal kaynak odaklı bir ekonomi olmanın gerektirdiği kırılganlıklar ile yüz yüze gelmiştir. Dışsal şoklara dayanıklı, kapsayıcı bir ekonomik örgütlenmeye imza atılamamış, küresel kapitalizme eklemlenmede yavaş kalınmıştır. Devlet işletmelerinin baskınlığı Sovyetler Birliği'nden alınmış bir miras olarak büyük ölçüde korunmuştur. Finansal kaynaklara ve yabancı sermaye yatırımlarına erişme konusunda dezavantaj yaşayan özel sektör, istihdam yaratma ve ekonomik yapıyı çeşitlendirme konusunda öne çıkamamıştır (OECD, 2017: s. 13-14).

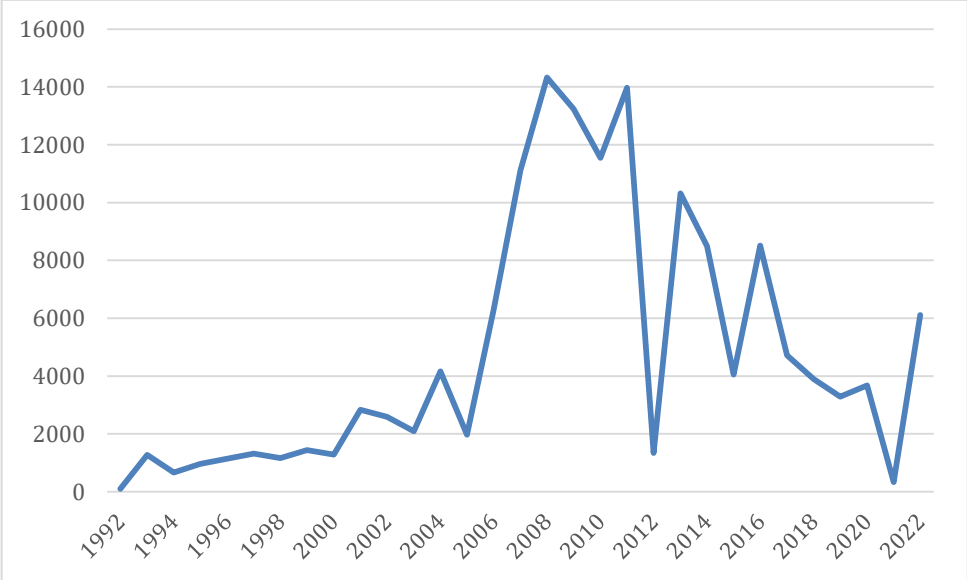
Şekil 1: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri KBG Düzeyleri (1990-2022, ABD Doları)
Kaynak: World Development Indicators.

Kazakistan ekonomisinin büyüme performansının petrol fiyatlarının 2015-2016 sonrasında toparlanmasına karşın eski temposuna ulaşamadığı görülmektedir. 2015-2022 döneminin yıllık ortalama KBG artışı yüzde 2,5'in altındadır (UNCTAD,2024). Gelir eşitsizliği toplumsal huzursuzluğu belirgin biçimde arttırmış, devalüasyonlar orta sınıfların

yaşam düzeylerini ve birikimlerini eritmiştir. Komşularından göç alan bir ülke olan Kazakistan artık aksi bir eğilim ile karşı karşıyadır (Stronski, 2019).

2. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kuşak ve Yol

Kazakistan doğrudan yabancı yatırım çekme hususunda Türk Cumhuriyetleri arasında açık ara birinci durumdadır. Bağımsızlığın kazanıldığı dönemden 2022 yılına kadar adı geçen ülkeler grubuna yönelen dolaysız yabancı yatırımların yaklaşık yüzde 75'i Kazakistan'a yönelmiştir. Kazakistan'a yapılan dolaysız sermaye yatırımı stoku 154,2 milyar ABD Doları'dır (UNCTAD, 2024). Bununla birlikte bu alanda da işler eskisi kadar iyi değildir. Dolaysız sermaye yatırımlarının altın dönemi olan 2007-2013 aralığında ülkeye yılda 10 milyar ABD Doları'nın üzerinde yatırım girerken, 2014-2022 ortalaması 5,1 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2: Kazakistan'a Yönelen Dolaysız Sermaye Yatırımları (1992-2022, Milyon ABD Doları)
Kaynak: UNCTAD, 2024.

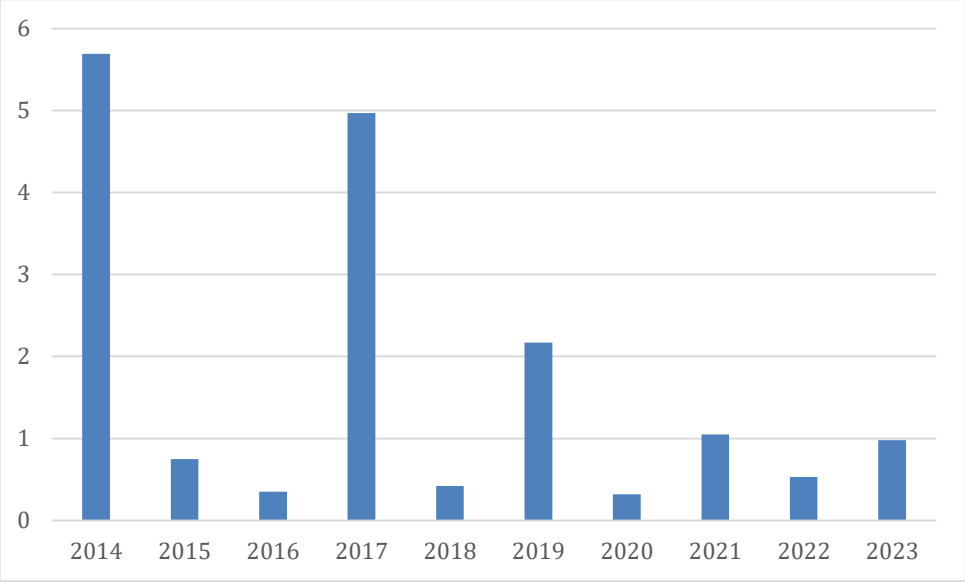
Son on yılını iktisadi ve politik çalkantılarla geçiren Kazakistan için dolaysız yabancı yatırımlar hem kalkınmanın dış kaynaklarla finansmanını sağlamak açısından hem de ekonominin çeşitlendirilmesi açısından önemlidir. Kazakistan'ın doğu komşusu Çin'in önderliğinde 10 yıldır hayata geçirilen KYG bu çerçevede önemli bir olanak olarak kendini göstermektedir. Çin Komünist Partisi (ÇKP) liderliği KYG'yi ortak zenginleşmeye, karşılıklı saygıya dayalı bir inisiyatif olarak sunmaktadır. KYG resmi metinlerde "ortak geleceğin, küresel topluluğunun temel direği" olarak tanımlanmaktadır (China's State Council Information Office, 2023).

Bu alt başlıkta ikinci on yılına giren KYG kapsamında 2014 yılından bugüne dek Kazakistan'a yapılan yatırımlar tutar ve sektör bazında ele alınacaktır. Öne çıkan yatırımlar ışığında Asya-Avrupa bağlanırlığı açısından da önemli olan ülkenin bu konumundan yararlanıp yararlanmadığı incelenecektir.

KYG işleyişi, iş yapma biçimi açısından Batılı örneklerden farklılıklar sergileyen, her manada esnek bir girişim olarak bilinmektedir. Hangi projenin KYG kapsamında olduğu, anlaşma detayları ve finansman modelleri belirsizlikler içermektedir. Bazı durumlarda KYG'den önce gündemde olan veya başlayan bir dizi alt yapı projesi girişim kapsamında değerlendirilebilmektedir. Tüm bu şeffaflık sorununa karşın Çin'in girişim kapsamında 1 trilyon ABD Doları'na yakın bir yatırım bütçesi kullandığını söylemek olanaklıdır. Çin menşeli yatırımların ayrıntılı bir dökümünü sunan China Global Investment Tracker'e göre bu tutar 970,7 milyar ABD Doları'dır (AEI, 2024). Kazakistan 17,2 milyar ABD Doları ile bu yatırım ve inşa tutarının yaklaşık %1,8'ine ev sahipliği yapmıştır. Kazakistan'ın Çin ile uzun

sınır komşuluğuna ve iki koridor güzergahında yer almasına karşın bu ülkeden büyük miktarda dolaysız sermaye yatırımı çektiğini söylemek olanaklı değildir. Çin, Kazakistan'a yönelen dolaysız sermaye yatırımlarında 2022 itibarıyla yedinci, 2023 itibarıyla beşinci sıradadır. Kazakistan'a yönelen dolaysız sermaye akımının 2022 yılında yüzde 5'i, 2023 yılında ise yüzde 6,9'u Çin'e aittir (National Bank of Kazakhstan, 2024).

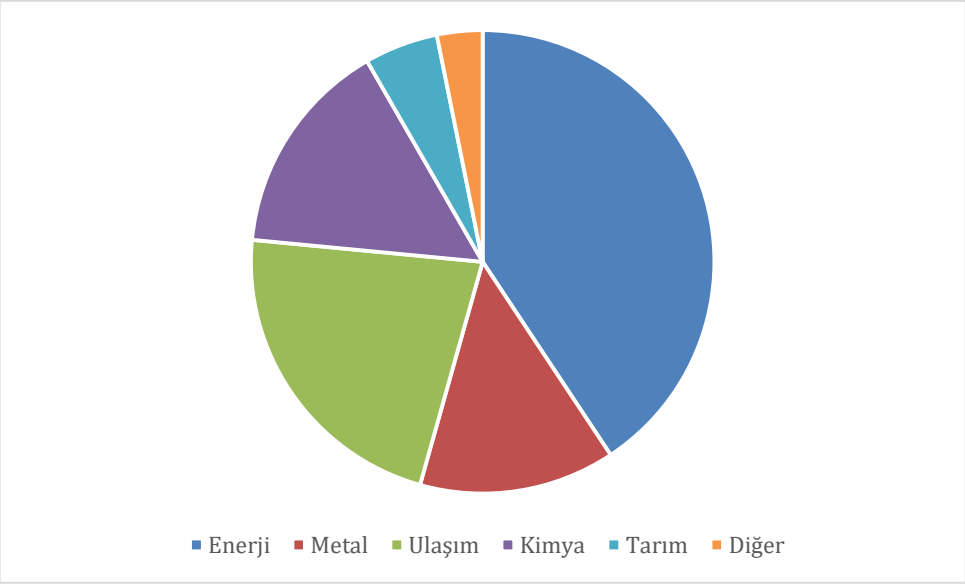
Şekil 3 Kazakistan'a yönelen KYG yatırımlarının yıl bazında dağılımını vermektedir. Buna göre Çin'den Kazakistan'a yönelen yatırımlar yukarıdaki trende uyumlu bir görünüm sergilemektedir. 2014 yılında gerçekleşen yaklaşık 6 milyar ABD Doları tutarındaki yatırımın ardından önemli sayılabilecek bir yatırım tutarına yalnızca 2017 yılında ulaşılabilmiştir.

Şekil 3: Çin'in Kazakistan'a Gerçekleştirdiği Dolaysız Sermaye Yatırımları (2014-2023, Milyon ABD Doları)

Kaynak: AEI, 2024.

Aşağıdaki şekil ise 2014-2023 döneminde Kazakistan'a yönelen Çin yatırımlarının sektörel dağılımını içermektedir. Buna göre ülkeye yönelen dolaysız yatırımların yüzde 41'i enerji, yüzde 22'si ulaşım, yüzde 15'i kimya, yüzde 14'ü metal sektörüne yönelmiştir. Kazakistan'a yönelen yatırımların sektörel dağılımı KYG kapsamında dünya çapında gerçekleştirilen dolaysız yatırım örüntüsü ile önemli benzerlik göstermektedir. Enerji ve ulaşım yatırımlarının KYG içindeki oransal ağırlığı Kazakistan için belirtilenler ile çok yakındır.

Şekil 4: Kazakistan'a Yönelen Çin Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2014-2023, %).
Kaynak: AEI, 2024.

2.1. Öne Çıkan Çin Yatırımları

Kazakistan'a yönelen Çin yatırımlarının kayda değer boyutlarda olduğu iki yılın 2014 ve 2017 olduğu daha önce belirtilmişti. Bu alt başlıkta yüksek tutarlı yatırımları ile öne çıkan Çin firmaları ve sektörleri serimlenmeye çalışılacaktır. Bu konudaki detaylara geçmeden önce sözü edilecek yatırımların tamamının devlet sermayeli firmalarca gerçekleştirildiğini belirtmek yerinde olacaktır.

2014 yılında Kazakistan'da gerçekleştirilmeye başlanan yatırımların toplam tutarı 5,69 milyar ABD Doları'dır. Söz konusu yıl içinde yapılan en büyük yatırım Mart ayına tarihlenen 1,57 milyar ABD Doları tutarındaki enerji yatırımıdır. Yatırım China National Petroleum Corporation (CNPC) tarafından gerçekleştirilmiştir. CNPC aynı yıl içinde yapılan 900 milyon ABD Doları tutarındaki enerji yatırımı ile birlikte Kazakistan'a yönelen en önemli Çin firması olma hüviyetini elinde tutmaktadır (AEI, 2024). CNPC, Fortune Global 500 2023 listesinde Amazon'un ardından beşinci sırada yer alan küresel bir devdir. 2014'ün bir diğer önemli enerji yatırımının Fortune Global 500'de CNPC'nin bir basamak altında yer alan Sinopec'ten geldiği görülmektedir (1,1 milyar ABD Doları) (Fortune, 2024). Çin menşeli dolaysız yatırımlar içinde önemli payı olan metaller sektörü de 2014 yılında 1 milyar ABD Doları'nı aşan iki büyük yatırıma sahne olmuştur. Yatırımcı devlet firması China Nonferrous'tur (AEI, 2024).

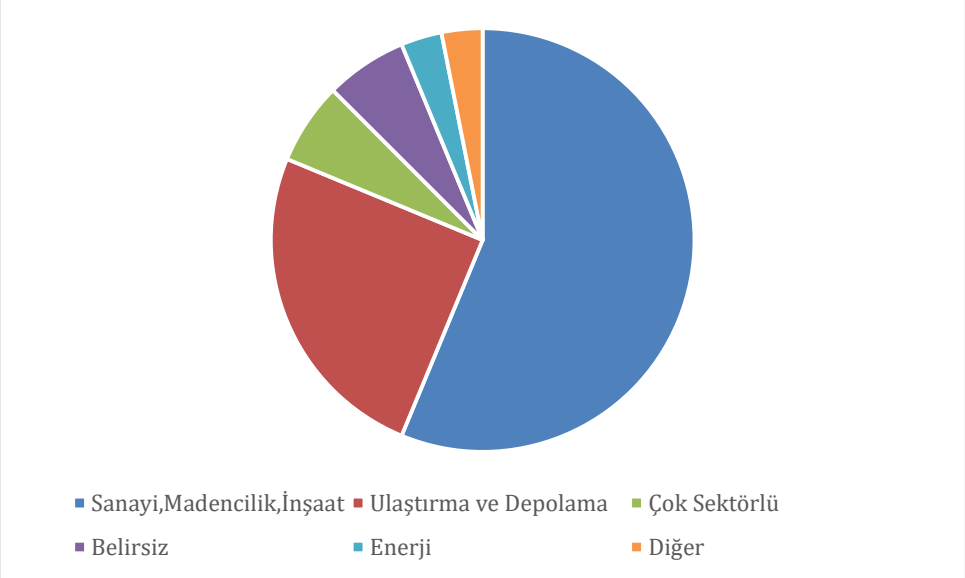
KYG'nin ilk on yılında Kazakistan'a yönelen dolaysız yatırımların dikkate değer tutara ulaştığı ikinci yıl olan 2017'de 5 milyar ABD Doları tutarında yatırım gerçekleşmiştir. 2017 yılı Kazakistan'a yatırım yapılan üç önemli sektörün tamamı büyük sayılabilecek yatırımlara sahne olmuştur. China National Chemical Engineering yaklaşık 1,9 milyar ABD Doları tutarındaki kimya sektörü yatırımı ile Kazakistan'a tek seferde yapılan en büyük yatırıma imza atmıştır. Aynı yıl, China Railway Engineering önderliğindeki bir konsorsiyum ve China International Trust and Investment (CITIC) ulaştırma sektöründe yatırımda bulunmuşlardır. CITIC'ın üstlendiği 936 milyon ABD Doları tutarındaki TKU Ulusal Otoyolu iyileştirme projesi 54 ayda tamamlanacak, Almatı bölgesini Doğu Kazakistan bölgesine bağlayacaktır. China North Industries ise metal sektöründe 710 milyon ABD Doları tutarında yatırım gerçekleştirmiştir. 2014 ve 2017 yılları dışındaki senelerde önemli bir yatırım akımı olmamakla birlikte China General Technology firmalar grubu 2019 yılında 560 milyon ABD Doları tutarında bir otomotiv sektörü yatırımı gerçekleştirmiştir (AEI, 2024; CITIC Limited, 2017: s.39). Yarım milyar ABD Doları'nı aşan ve Kazak SaryarkaAvtoProm firmasının çoğunluk hissesinin elde edildiği yatırımın, Kazakistan'ın yerli otomotiv endüstrisini güçlenmesine, teknoloji transferine ve bu sektördeki ihracat potansiyelini artmasına yardımcı olması beklenmektedir. Yılda 100.000 araç üretilmesinin planlandığı bu "stratejik" proje, devlet yetkilileri tarafından KYG'nin önemli bir bileşeni ve Çin-Kazak sanayileşme ve yatırım işbirliği programının temel taşı olarak gösterilmiştir (Uatkhanov, 2018).

2.2. Çin-Kazakistan Finansal İlişkileri

Kazakistan, KYG'nin dünya kamuoyuna ilan edildiği ve Çin-Orta-Batı Asya Ekonomik Koridoru ve Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru olmak üzere iki önemli KYG koridorunun geçtiği bir ülke olmasına karşın girişimin en önemli yararlanıcıları arasına girememiştir. Bu alt başlıkta Kazakistan-Çin finansal ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır. Çin'in gelişmekte olan ve az gelişmiş dünya ile kurduğu ilişkilerde finansal destek ve bağışlar en az dolaysız sermaye yatırımları kadar dikkat çekmekte, "borç diplomasisi" ya da "borç tuzağı" kavramları etrafında önemli tartışmalar sürdürülmektedir. Orta Asya Cumhuriyetleri içinde Kazakistan'ın, Çin'e iktisadi-finansal bağımlılığı makul ölçülerdedir. Doğal kaynakları ve demografik ağırlıkları az olan Kırgızistan ve Tacikistan için durum dramatiktir. Her iki ülkenin de toplam dış borcunun yaklaşık yarısını Çin'e ait olanlar oluşturmaktadır (CIDOB, 2023: 50).

Uluslararası kalkınma araştırmaları yürüten, veri derleyen önemli bir kuruluş olan AidData'ya göre Çin 2000-2021 yılları arasında Kazakistan'a 155 proje için toplam 64,1 milyar ABD Doları tutarında finansal destek sağlamıştır. Bu tutarın tamamına yakını OECD tarafından "diğer finansal akımlar" olarak sınıflandırılan destek türüne aittir. Diğer finansal akımlar, resmi kalkınma desteği kriterlerini karşılamayan, bağış yüzdesi düşük, askeri kredileri içerebilen akımlardır. Çin'in Kazakistan'a yönelik gerçekleştirdiği finansal desteklerin yalnızca 614 milyon doları resmi kalkınma desteği ölçütlerini karşılar. 64,1 milyar ABD Doları tutarındaki finansal destek Kazakistan'ı dünya ülkeleri arasında beşinci sıraya yerleştirmektedir. 2008-2012 arasında gerçekleşen yoğun finansal ilişkiler dikkat çekicidir. Kazakistan'ın Çin finansal desteğine başvuran ülkeler arasındaki ilk sıralarda yer alması bir bağımlılığa işaret etmektedir. ÇKP elitleri ve finans kuruluşları ile Kazakistan'ın önde gelen iş çevrelerinin enerji, hammaddeler ve alt yapı inşası alanındaki yakın kurumsal ve kişisel işbirlikleri sürmekle birlikte 2012 sonrasında Çin finansal desteğine olan bağımlılığın belirgin biçimde azaldığı, borç tuzağı riskini ılımlı düzeyde tuttuğu görülmektedir. Nitekim 2014 sonrasında yapılan finansal destek anlaşmaları 76 proje karşılığı 16,05 milyar ABD Doları'dır. Bu tutarın sadece 20 milyon doları bağış hüviyetindedir (Dave, 2022: s.129; AidData, 2024). Kazakistan'ın izlediği politikaya ek olarak, KYG sürecinde gerçekleştirilen ikili finansal anlaşmaların yüksek faizli ve kısa vadeli yapısı eleştiri konusudur. Oluşan bağımlılık ve asimetrik ilişki yapısının Küresel Güney'deki imajını olumsuz etkilediğini gören Çin bu konuda eskisi kadar agresif bir strateji izlememektedir (CIDOB, 2023: 27).

Şekil 5 Kazakistan'ın yararlandığı Çin finans kapitalinin sektörel dağılımını 2014-2021 dönemi için vermektedir. Kullanılan finansal kaynağın yüzde 56'si sanayi, madencilik ve inşaat sektörlerine yönelmiştir. İkinci sırada 4 milyar ABD Doları ve yüzde 25'lik pay ile ulaştırma ve depolama bulunmaktadır. Enerji sektörüne yönelik dolaysız sermaye yatırımlarında öne çıkan Çin'in, finansal destek ve yardım boyutunda pek yer almadığı dikkat çekmektedir.

Şekil 5: Kazakistan'ın Yararlandığı Çin Finansal Kaynaklarının Sektörel Dağılımı (2014-2021, %).
Kaynak: AidDAta, 2023.

Çin'in Kazakistan'a yönelik -KYG'nin ilk on yılı ile çakışan- finansal desteklerinde tutar yönüyle öne çıkan beş yatırım hakkında bilgi verilerek finansal ilişkiler bölümü tamamlanacaktır. Kazakistan'ın Çin finans kapitalinden yararlandığı en önemli proje Atyrau Rafinerisi genişletme ve modernizasyon projesidir. Bir devlet bankası olan Çin Kalkınma Bankası bu altyapı projesine 2 milyar ABD Doları tutarında kredi sağlamıştır. 20 yıllık, yüzde 5,8 faiz oranlı kredi için Kazakistan Petrokimya Endüstrisi şirketinin mevcut ve gelecekteki varlıkları ile Samruk Kazyna Ulusal Varlık Fonu güvence olarak gösterilmiştir. 53553 nolu bu

kredi anlaşması, 2009 yılında başlayan kapasite artırım ve modernleştirme sürecinde Sinopec ve Çin Eximbank tarafından verilen kredilerin son halkasıdır (AidData, 2024).

Sanayi, madencilik ve inşaat sektöründe verilen bir diğer önemli finansal destek Shmykent petrol rafinerisi ikinci etap yeniden inşa ve modernleştirme projesidir. Çin Kalkınma Bankası ile Kazakistan Kalkınma Bankası arasında imzalanan 607 milyon ABD Doları tutarındaki, 13 yıl geri ödemeli anlaşmanın dolaylı yararlanıcısı PetroKazakhstan Oil Products firmasıdır. Projenin finansmanında Alman ve Japon bankaları da yer almaktadır 2018'de tamamlanan yeniden inşa ve modernizasyon projesinin yüklenicileri ve sigorta şirketleri yine Çin devlet firmalarıdır (AidData, 2024).

Kazakistan ile Çin'in taraf olduğu bir diğer yüksek tutarlı (796 milyon ABD Doları) finansman anlaşması ulaştırma altyapısına ilişkindir. Anlaşma 2017 yılında Çin Eximbank ile Kazak devlet şirketi JSC NC arasında imzalanmıştır. Yüzde 2 faizli anlaşmanın süresi 5 yılı ana para geri ödemesiz 20 yıldır. Kredinin verildiği 763 km'lik KYG kapsamındaki karayolu iyileştirme projesinin yüklenicisi ise JSC NC ile birlikte Çin devlet firması CITIC Construction'dır. Çin finansmanı ile Çinli bir firma tarafından hayata geçirilen ve planlanan tarihte tamamlanmamış gözüken bu proje için Kazakistan merkezi hükümetinden garanti alınmıştır (AidData, 2024; Khan, 2023: 13).

Çin sermayesinin desteği ile yürütülen diğer ulaştırma yatırımı Karaganda-Balkaş Otoyol Yeniden Yapım Projesidir. 326 km'lik otoyol yapımı için kullanılan kredi tutarı 727 milyon ABD Doları'dır. Çin Eximbank'ın açmakla yetkilendirildiği bu imtiyazlı kredinin vadesi 5 yılı ana para ödemesiz 20 yıl, faiz oranı yüzde 2'dir. CITIC ile Kazak ortaklar JSC NC ve KazGerStroy JV konsorsiyumu ile hayata geçirilecek kredi için hükümet garantisi alınmıştır (AidData, 2024). Bu proje Çin için olduğu kadar Kazak devletinin Çin pazarına hatta Asya kıtasına giden kapıları açma, Yeni İpek Yolu'nu diriltmeyi öngören 2050 hedefi için de önem arz etmektedir.

Çin Kalkınma Bankası ile Kazakistan kalkınma bankası arasında 2019 yılında imzalanan Aktogay Bakır Madeni Genişletme Projesi 800 milyon ABD Doları tutarındadır. Kredinin vadesi 15 yıl, faizi yüzde 4,83'tür (LİBOR+ %2,2). Genişletme projesinin sülfür cevheri kapasitesini yılda 25 metrik tondan 50 metrik tona çıkarması ve 2022-2027 döneminde yıllık ek 80.000 ton bakır üretimi gerçekleştirilmesi bekleniyor (AidData, 2024).

3. Kuşak ve Yol'da İkinci 10 Yıl ve Kazakistan

Çin ekonomisi 1978 yılında başlayan reform ve dışa açıklık politikası ile birlikte küresel kapitalizme kararlı biçimde eklemlenmiştir. Politik dönüşümün yaşanmadığı ülke ÇKP eliyle iktisaden kabuk değiştirmiş, dünyanın en önemli üretim üssü haline gelmiştir. Çift haneli büyüme oranlarının sıradanlaştığı bir iktisadi başarım sayesinde ülke mutlak yoksulluk koşullarını ortadan kaldırmış, yüksek orta gelirli ülkeler arasına katılmıştır. Erişilen iktisadi büyüklük neticesinde uluslararası sistemde Çin lehine bir dizi güç kayması yaşanmış, ülke küresel bir güç statüsüne sahip olmuştur. Çin, Covid-19 pandemisi öncesine kadar dünyanın en büyük ekonomisi olacağına kesin gözüyle bakılan, uluslararası sistemin gelecekteki muhtemel hegemonu olarak gösterilen bir konumdaydı.

Yukarıda özetlenen tabloda Çin açısından birtakım olumsuzluklar baş göstermiştir. Ülke kısa aralıklar ile iki alandaki liderliğini yitirmiştir. Çin artık dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olmaktan çıkmıştır. Liderliğin yitirildiği ikinci alan ise dünyanın en kalabalık ülkesi olma özelliğidir. Artan şirket, hane halkı ve yerel yönetim borçluluğu, 2023 yaz aylarında başlayan deflasyon ve demografik inişten oluşan kombinasyona, ABD ile artan jeopolitik ve teknolojik rekabet de eklenince Çin kalkınma modeli sert kısıtlar ile karşı karşıya kalmaktadır (Bremmer, 2023).

Ekonomik dinamizmini yitirerek çift haneli büyüme oranlarından yüzde 5'lik büyüme oranlarına hızlı bir iniş yaşayan Çin, emlak sektöründen işgücü piyasalarına kadar çetin

yapısal sorunlar ile yüz yüzedir. Güçlenen içsel ve dışsal meydan okumaları göğüsleme sınavı ile karşı karşıya olan ÇKP yönetimi, KYG'nin işleyiş biçimini ve kapsamını değiştirmeye yönelik arayışlar içindedir. Sermaye fazlası sorununa çözüm bulma gibi bir işlevi de bulunan KYG'ye Covid-19 kısıtlamaları nedeniyle düşen yatırımcı güveni ve bölüşüm sorunlarının yarattığı hane halklarının talep yetersizliği nedeniyle sermaye aktarımında güçlük çekilecektir (Osman, 2023).

Yukarıda sözü edilen değişiklikler 2023 Ekim ayında Enformasyon Ofisi tarafından yayınlanan Beyaz Kitapta resmi olarak ifade edilmiş ve bir ay sonra toplanan 3. Kuşak ve Yol Forumu'nda belirginleştirilmiştir. Beyaz Kitap, KYG'nin yalnızca bir altyapı projesi olarak değil, diplomasiden teknolojiye, sürdürülebilirliğe kadar çeşitli küresel sorunlarla kesişen çok boyutlu bir girişim olarak anlaşılmasına zemin hazırlamaktadır. KYG artık sadece karayolları, limanlar ve demiryollarından ibaret olmayan; küresel yönetişimin, teknolojinin ve hatta ideolojinin ana hatlarını yeniden tanımlamayı amaçlayan bir platforma dönüşmektedir (China's State Council Information Office, 2023). Ancak, Beyaz Kitap'taki iddialı ifadelerin altı biraz kazındığında Çin'in dolaysız yatırım stratejisindeki değişiklik göze çarpmaktadır. KYG'nin ilk yıllarında yoksul ülkelere yönelen gerekli risk değerlendirmelerinin ihmal edildiği, ihtiraslı bir dizi yatırımın yol açtığı finansal kayıplar Çin'i daha ihtiyatlı olmaya itmektedir. Sendeleyen ekonomi dış yatırımları halk nezdinde daha az popüler hale getirmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkeler ise Çin dolaysız yatırımları karşısında giderek duyarlı hale gelmekte, açık ya da örtülü kısıtlamalarla KYG'ye olan erken dönem desteklerini çekmektedirler (The Economist, 2023). Çinli firmaların iş yapma biçimleri, istihdam politikaları, şeffaf olmayan finansman modelleri gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ülkeye yönelik bir kültürel tepkiyi tetiklemiş, Çin'in ABD karşısındaki göreli yumuşak güç avantajı gerilemiştir. Tüm bunların neticesinde KYG'nin uzun vadeli hedefleri değişmemekle birlikte hızında bir yavaşlama ve hedeflerinde küçülme yaşanmaktadır. Devlet Başkanı Xi Jinping, daha önceleri "yüzyılın projesi" olarak takdim ettiği KYG'nin "küçük fakat güzel" yatırımlara odaklanacağını, yeşil ve dijital dönüşümü önceleyeceğini ifade etmektedir. Çin, KYG'nin ikinci on yılında daha şeffaf, jeopolitik dengeleri gözeten, erişmiş olduğu standartları ve normları ihraç ederken daha uzlaşmacı bir strateji izleyeceğinin ipuçlarını vermektedir (The Economist, 2023; Osman, 2023; Lim, 2023; AidData, 2023: 33).

KYG'nin daha küçük ve daha yeşil bir yatırım anlayışına evrileceğinin ilan edildiği Kuşak ve Yol Forumu'nun ilk gününde iki ülke arasında 30 ticari anlaşma imzalandı. KYG'nin ikinci on yılına hızlı bir giriş yapan Kazakistan'ın taraf olduğu anlaşmalar yeni altyapı yatırımları, elektrikli araç yatırımları üzerinde yoğunlaştı. Kazakistan Ulaştırma Bakanlığı Orta Koridor kapsamında multimodal taşımacılığı ve konteyner taşımacılığını güçlendirecek Tacheng-Ayagoz demiryolu inşasını, iki ülke arasında yeni demiryolu kontrol noktalarının oluşturulmasını ve ülkedeki nakliye merkezlerinin hızlı gelişimine zemin oluşturacak havayolu hatlarının konulmasını içeren bir dizi anlaşmaya imza attı. Kazakistan Ulusal Demiryolu Şirketi ile dünyanın en büyük lokomotif üreticisi CRRC arasındaki görüşmeleri devlet başkanı Cömert Tokayev'in katılımı ile yürütüldü. 200 lokomotif satın alımını ve Kazakistan içinde kurulacak mühendislik ve hizmet merkezlerini içeren 1,3 milyar ABD Doları tutarındaki anlaşma Kazakistan'ın ülkeyi Doğu-Batı coğrafyaları arasında anahtar konumundaki bir ulaştırma-lojistik merkezi haline getirmeye yönelik çok vektörlü devlet politikası (Nurly Zhol) açısından önem arz etmektedir. Bu anlaşma Çin'in mallarını Avrupa'ya transfer sürecinde Orta Asya'ya ağırlık vereceği yolunda öteden beri var olan beklentilerini canlı tutmaktadır (Nelson, 2023; Shaimergenova, 2023).

Kuşak ve Yol Forumu'nda Çimkent Petrol Rafinerisi'nin Çin Ulusal Petrol Şirketi ortaklığında yeniden yapımına ilişkin anlaşmanın yanı sıra Qazaq Gas, Pridorozhnoye sahasının geliştirilmesi için Çin'in Geo-Jade Petroleum şirketi ile bir anlaşma imzaladı. KazMunayGas, Çin Ulusal Kimya Mühendisliği Grubu Şirketi (CNCEC) ile Atyrau petrol

rafinerisinde bir gaz türbini enerji santrali inşa etme konusunda anlaştı. Bu projelerin petrol, doğal gaz ve kömür gibi geleneksel enerji kaynaklarına yönelik olduğu dikkat çekmektedir. Bu anlaşmalar, Çin devletinin karbon emisyonu taahhütlerine karşın kömür üretimini kendi sınırları dışına taşıma politikasına uyumludur. Kömür arama ve çıkarma Kazakistan'ın enerji sektöründeki ağırlığını korumaktadır. Özellikte kırsal bölgelerdeki bina ısıtma sistemleri iklim ve sağlık sorunlarını tetikleyen kömüre bağımlıdır. Yenilenebilir enerji, ülkenin toplam enerji arzının yalnızca yüzde 1 ila 2'sini oluşturmaktadır. Çin yeşil enerji hedeflerine karşın, Kazakistan'ın yenilenebilir enerji üretimini artırma konusunda fazla bir şey vaat etmemektedir. Çin finanse ettiği güneş ve rüzgar enerjisi üretim tesislerine karşın Orta Asya'nın enerji altyapısında yapısal dönüşümün gerçekleşmesine anlamlı katkı yapmanın uzağındadır (Nelson, 2023; Omirgazy, 2023; IEA,2022: 136).

Sonuç

Orta Asya'nın merkezindeki konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar Kazakistan'ı bölgenin lider ekonomi haline getirmiş olsa da ülke 2014 sonrasında iktisadi ve politik dalgalanmalara maruz kalmış, dinamizmini yitirmiştir. Kazakistan içinde bulunduğumuz dönemin iki zıt gelişmesi ile karşı karşıyadır. Ülke bir yandan uluslararası sistemde özellikle yeni orta güçlerin genişleyen manevra alanı nedeniyle fırsatlara sahipken öbür yandan modern zamanların en büyük dolaysız yatırım girişiminin hız kesmesinden kaynaklanan kısıtlara sahiptir. KYG'nin ilan edildiği ülke olan Kazakistan'da Çin önemli bir ticaret partneri olmakla birlikte önemli bir yatırımcı olarak görülmemektedir. Kazakistan'ın KYG'nin ilk on yılında karşılanmayan beklentilerinin hayata geçmesi fiziki altyapı yatırımlarının azalacağı ikinci on yılda daha da güç gözükmektedir. Çin'in dijital ve yeşil dönüşüm doğrultusunda revize etmekte olduğu KYG için Kazakistan fosil yakıt yoğun faktör donatımı göz önüne alındığında pek cazip bir destinasyon değildir. Kazakistan'ın çok boyutlu kalkınma güçlüklerini hafifletme, ekonomisini karbon nötr olma doğrultusunda dönüştürme konusunda Çin'den destek alması zordur. Bu durum KYG'nin ikinci on yıl hedefleri açısından tezat oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

AEI (2024), China Global Investment Tracker, Erişim: https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/?ncid=txtlnkusaolp00000618 10.01.2024.

AidData (2023), *Belt and Road Reboot: Beijing's Bid to De-Risk Its Global Infrastructure Initiative*, Williamsburg, VA, AidData at William & Mary.

AidData (2024), China Global Development Dashboard, Erişim: https://china.aiddata.org/ 20.12.2023.

Bremmer, Ian (2023), "China's Economic Woes, explained", Gzero, 13 September, Erişim: https://www.gzeromedia.com/by-ian-bremmer/chinas-economic-woes-explained 15.11.2023.

China's State Council Information Office (2023), "The Belt and Road Initiative: A Key Pillar of the Global Community of Shared Future", Erişim: http://www.scio.gov.cn/zfbps/zfbps_2279/202310/t20231010_773734.html 14.01.2024.

CIDOB (2023), *China and the Global South*, Barcelona, CIDOB.

CITIC Limited (2017), *Annual Report 2017*, Hong Kong, CITIC Limited.

Dave, Bhavna (2022), "Societal Contestations and Adaptations to the Belt and Road Initiative in Kazakhstan", Dragan Pavlicevic ve Nicole Talmacs (eds.), *The China Question içinde*, Palgrave, Singapore, s. 113-136.

Efstathopoulos, Charalampos (2023), "Global IR and the Middle Power Concept: Exploring Different Paths to Agency", *Australian Journal of International Affairs*, C: 77, S.2, s. 213-232.

Fortune (2024), Global 500, Erişim: https://fortune.com/ranking/global500/2023/search/ 21.03.2024.

IEA (2022), *Kazakhstan 2022 Energy Sector Review*, OECD Publishing, Paris,

Khan, Hıdayat Ullah (2023), "Externalisation of Domestic Economic Constraints: China'a Spatial Fix in Kazakhstan and Turkmenistan", *Sinergi: Journal of Strategic Studies&International Affairs*, C: 3, S:2,s. 6-26.

Lake, David A. vd. (2021), "Challenges to the Liberal Order: Reflections on International Organization", *International Organization*, C:75, S:2, s. 225-257.

Laurence, Marion (2023), "Middle Powers", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 18 October.

Lim, Ji Han (2023), "Decoding the BRI's Second Decade: Ideology, Governance, and Geopolitics", Beyond the Horizon, 26 October, Erişim: https://behorizon.org/decoding-the-bris-second-decade-ideology-governance-and-geopolitics/ 14.01.2024.

National Bank of Kazakhstan (2024), Direct Investments According to the Directional Principle, Erişim: https://nationalbank.kz/en/news/pryamye-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya 24.03.2024.

Nelson, Haley (2023), "The Hidden Costs of Kazakhstan's Engagement with China: A Decade of the Belt and Road", CPC, 24 October, Erişim: https://www.caspianpolicy.org/research/energy-and-economy-program-eep/the-hidden-costs-of-kazakhstans-engagement-with-china-a-decade-of-the-belt-and-road 25.01.2024.

OECD (2017), *Reforming Kazakhstan: Progress, Challenges and Opportunities*, Paris, OECD.

Omirgazy, Dana (2023), "Kazakh, Chinese Companies to Implement Joint Gas Projects", The Astana Times, 19 October, Erişim: https://astanatimes.com/2023/10/kazakh-chinese-companies-to-implement-joint-gas-projects/ 04.04.2024.

Osman, Ruby (2023), "Bye Bye BRI? Why 3 New Initiatives Will Shape the Next 10 Years of China's Global Outreach", Time Magazine, 1 October, Erişim: https://time.com/6319264/china-belt-and-road-ten-years/ 16.11.2023

Robertson, Jeffrey (2023), "Kazakhstan in the Middle", Lowy Institute, 17 April, Erişim: https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/kazakhstan-middle 24.01.2024.

Shaimergenova, Gulnar (2023), "Belt and Road a boon for Kazakhstan's development", China Daily, 16 October, Erişim: https://global.chinadaily.com.cn/a/202310/16/WS652c7867a31090682a5e8a5f.html 25.01.2024.

Stronski, Paul (2019), "Why Has Kazakhstan's President Sacked His Government?", Carnegie Endowment for International Peace, Erişim: https://carnegieendowment.org/2019/02/22/why-has-kazakhstan-s-president-sacked-his-government-pub-78435 16.03.2024.

The Economist (2023), "How China's Belt and Road Initiative is Changing", 17 October, Erişim: https://www.economist.com/the-economist-explains/2023/10/17/how-chinas-belt-and-road-initiative-is-changing?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.directresponse.anonymous&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIq6e4vdSmhQMVUlxBAh1ltAmTEAAYASAAEgI0jvD_BwE&gclsrc=aw.ds 03.04.2024.

The World Bank (2024), World Development Indicators, Erişim: https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators 20.02.2024.

Uatkhanov, Yerbolat (2018), "Chinese Investor Buys Major Kazakh Automaker", The Astana Times, 13 December, Erişim: https://astanatimes.com/2018/12/chinese-investor-buys-major-kazakh-automaker/ 24.03.2024.

Umarov, Temur (2022), "Kazakhstan Is Breaking Out of Russia's Grip", Foreign Policy, September 16, Erişim: https://foreignpolicy.com/2022/09/16/kazakhstan-russia-ukraine-war/ 02.02.2024.

UNCTAD (2024), UNCTADSTAT, Erişim: https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.GDPGR 16.03.2024.